

Леонід Тимченко

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу дослідження міжнародної податкової конкуренції
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України
(Ірпінь, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8897-0308>
ltymch@ukr.net

Валерій Кононенко

доктор юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6461-7072>
advokatkononenko@ukr.net

УДК 341.6

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ МОРСЬКИХ ПРОСТОРІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Звернення до міжнародно-правових засобів вирішення міжнародного спору є єдиною можливим способом урегулювання міжнародних суперечок. Мирне врегулювання – це основний компонент забезпечення безпеки, формування системи міжнародних відносин, заснованих на виключенні застосування сили, взаєморозумінні, співпраці та довірі між суб'єктами міжнародного права. Та наскільки ефективні такі засоби, коли взаєморозуміння та довіра вже відсутні і, навпаки, діалог відбувається з позиції сили?

Метою статті є аналіз механізмів міжнародно-правового захисту морських просторів, їхня ефективність і проблеми застосування з метою захисту морських просторів України в умовах агресії Російської Федерації (РФ) проти України в судових закладах Організації Об'єднаних Націй (ООН) – Міжнародному суду ООН і Міжнародному трибуналі ООН з морського права (Трибунал).

Подання позову до Міжнародного суду ООН з метою міжнародно-правового захисту морських просторів України в умовах агресії РФ проти України не є ефективним, оскільки існують певні юрисдикційні обмеження, які унеможливають звернення до нього у деяких категоріях справ. А тому держави вдаються до певних хитрощів, намагаючись обґрунтувати юрисдикцію Міжнародного суду ООН на підставі міжнародних актів, які опосередковано регулюють спірні правовідно-

сини, але мають арбітражне застереження. У таких справах існує ризик програшу, а тому в таких випадках пропонується подавати позов щодо конкретного міжнародного правопорушення, використовуючи принцип *forum prorogatum*, який передбачає можливе визнання юрисдикції Суду ООН після звернення до нього.

Офіційне вживання термінів “агресія”, “збройна агресія” в юридичній площині може вивести РФ із-під юрисдикції Трибуналу за допомогою застереження останньої відповідно до ст. 298 Конвенції ООН з морського права (Конвенція) (про суперечки щодо військової діяльності, включаючи військову діяльність урядовими суднами та літаками).

Хоча РФ зробила застереження щодо юрисдикції Трибуналу про суперечки, які стосуються військової діяльності, Трибунал постановив, що справа щодо затриманих українських моряків не є суперечкою щодо військової діяльності, як це передбачено ст. 298 (1) (b). Це важливе рішення, враховуючи відсутність чіткого визначення поняття “військова діяльність”, яке дає змогу державам-учасникам звільнитися від процедури примусового врегулювання спорів згідно з Конвенцією.

Трибунал ухвалив наказ про звільнення членів екіпажів затриманих військових кораблів України всупереч її позиції про саме військову діяльність РФ, якою вона намагалася вивести РФ із-під його юрисдикції. Так, він встановив, що протистояння з приводу мирного проходу було скоріше навігаційним питанням, аніж питанням військової діяльності, а тимчасове припинення РФ мирного проходу для зупинки транзиту українських військових кораблів є правоохоронною, а не військовою діяльністю.

Проміжне рішення Трибуналу містить суттєву політичну складову, яка не є сталою категорією і може змінюватися з огляду на політичну кон'юнктуру.

З урахуванням позиції представників України необхідний аналіз стану процесуальної реалізації гарантій безпеки держави та захисту її інтересів, визначення шляхів мінімізації негативних наслідків неналежного представництва держави в міжнародних судових інстанціях.

Ключові слова: військова діяльність; юрисдикція; Міжнародний трибунал ООН з морського права; делімітація; континентальний шельф; *forum prorogatum*.

На сучасному етапі розвитку людства важливу роль у життєдіяльності країн світу відіграє Світовий океан, ресурси якого мають вирішальне значення для прискореного розвитку світової економіки та є найважливішим фактором геополітики. Україна як морська держава бере участь у вивченні, освоєнні та використанні ресурсів Світового океану, що потребує визначення і законодавчого закріплення національних інтересів у цій сфері діяльності, встановлення пріоритетів їхньої реалізації¹.

Але діяльність, пов'язана з вивченням, освоєнням, збереженням і використанням ресурсів морів та океанів зумовлена здатністю забезпечити реалізацію і захист національних інтересів в Азовському і Чорному морях, Керченській протоці та інших районах Світового океану, недоторканність морських кордонів і свободу судноплавства. Тому забезпечення

¹ Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 <<https://www.kmu.gov.ua/npas/243196733>> (дата звернення: 10.10.2020).

захисту національних інтересів України як морської держави потребує визначення пріоритетів її державної морської політики згідно з основними засадами внутрішньої та зовнішньої політики держави².

28 грудня 2018 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України “Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 р.”³ Вона затвердила нову редакцію Морської доктрини України на період до 2035 року (далі – Морська доктрина), яка враховує реалії тимчасової окупації Російською Федерацією (далі – РФ) території України, агресії РФ проти України та її спроб перерозподілу сфер контролю над акваторією Азовського і Чорного морів, спрямованих на, зокрема: легітимізацію тимчасової окупації території України, втрату суверенних прав і юрисдикції України в її виключній (морській) економічній зоні, а також визнання світовою спільнотою нового територіального розподілу; посягання на національні інтереси України на морі; перешкоджання морегосподарській діяльності України. Серед основних принципів реалізації державної морської політики, відповідно до нової Доктрини, слід відзначити пріоритет політико-дипломатичних, економічних, інформаційних та інших невоєнних способів протидії загрозам із моря; відродження військово-морського потенціалу країни – всебічне сприяння діяльності відповідних підприємств, установ та організацій, які здійснюють розвідку і видобуток нафти, газу та інших корисних копалин у відкритому морі або беруть участь у такій роботі; створення умов для провадження ефективної портової діяльності; забезпечення безпеки мореплавства, охорони людського життя на морі; підвищення рівня військово-морського потенціалу України до рівня держав Європейського Союзу (далі – ЄС) і НАТО; захист права власності українського народу на природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, та ін.⁴

Так, згідно з Морською доктриною, пріоритетами національних інтересів України у сфері морської діяльності є задоволення потреб її народу та економіки у використанні ресурсів Азовського і Чорного морів, Керченської протоки та інших районів Світового океану, посилення позиції України серед провідних морських держав, забезпечення її безпеки та суверенітету за допомогою договірно-правового оформлення державного кордону на морі, його охорони і захисту суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні, континентальному шельфі,

² Морська доктрина України на період до 2035 року (н 1).

³ Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року: постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108 <<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-morskoyi-doktrini-ukrayini-na-period-do-2035-roku>> (дата звернення: 10.10.2020).

⁴ І Беззуб, ‘Оновлення морської політики України’ [2019] 1 (166) Громадська думка про правотворення 3–9.

внутрішніх морських водах і територіальному морі, у повітряному просторі над ними, на дні та в його надрах⁵.

У пункті 46 Стратегії національної безпеки України зазначено, що Україна рішуче налаштована на утвердження конституційного принципу верховенства права, рівності усіх перед законом. З метою реалізації конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання держава буде підвищувати ефективність державної політики у сферах захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні⁶. Також Україна продовжить позовну роботу у міжнародних судових інстанціях із притягнення РФ до міжнародно-правової відповідальності (п. 43)⁷.

Метою дослідження є аналіз механізмів міжнародно-правового захисту морських просторів, їхня ефективність і проблеми застосування з метою захисту морських просторів України в умовах агресії РФ проти України в судових закладах Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) – Міжнародному суді ООН та Міжнародному трибуналі ООН з морського права (далі – Трибунал).

Питання діяльності міжнародних судів досліджувалися на підставі праць Т. Анакіної, М. Баймуратова, В. Бринцева, О. Буткевич, Н. Гураленко, Н. Дрьоміної, О. Касинюк, Б. Квятковської, О. Коптевої, В. Корецького, В. Мицика, С. Погрібняка, В. Репецького, В. Смородинського, О. Стрельцової, С. Шевчука, М. Цвіка, а також іноземних науковців – В. Абдрашитової, Х. Адилкарієва, В. Бернама, І. Богдановської, А. Величковського, Д. Власова, С. Гузея, П. Гука, М. Діксона, К. Доді, Ф. Кожевнікова, Д. Левіна, В. Лисовського, І. Махнібороди, М. О'Конела, Е. Петерсмана, Р. Платцодера, М. Полянського, Е. Пушміна, А. Самбатян, П. Спіро, В. Уорстера, М. Хадсона, А. Фердроса, Е. Фрая, Г. Шармазанашвілі, Г. Шинкарецької, М. Шоу та ін.

Проблему вирішення спорів між державами розглядали у своїх працях Г. Абі-Сааб, І. Бойко, А. Бурхарт, Г. Дам, Л. Ентін, Б. Кліменко, Л. Ма-жар, О. Орлов, П. Пескатор, С. Пунжин, К. Савчук, Н. Севостьянова, С. Шарма та ін.

Оскільки проблеми делімітації континентальних шельфів та економічних зон прибережних держав безпосередньо зачіпають їхні політичні, військові та економічні інтереси, суворе додержання міжнародно-правових норм і принципів, що відносяться до делімітації морських просторів, є важливою основою зміцнення міжнародного правопорядку на морях

⁵ Беззуб (н 4).

⁶ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 <<https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>> (дата звернення: 10.10.2020).

⁷ Там само.

і розвитку дружніх відносин між державами всього світу. І. Дмитриченко переконаний, що розмежування морських просторів є одним з аспектів державності⁸, а правовий титул слугує тим базисом, на основі якого прибережні держави юридично уповноважені здійснювати права і юрисдикцію над морськими просторами, прилеглими до їхнього узбережжя⁹.

У зв'язку з цим виникла необхідність у правовому забезпеченні делімітації прибережних морських просторів, під яким В. Харитонов розуміє сукупність принципів, методів і засобів міжнародно-правового оформлення делімітації прибережних морських просторів на основі загально визнаних принципів і норм міжнародного права та національного законодавства, спрямованих на забезпечення суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки держави в прикордонному просторі¹⁰.

М. Кемпбел зазначає, що національна безпека країни залежить від стійкого постачання природними ресурсами. Оскільки національна безпека стає екологічним питанням, вже важко оцінити ймовірність війни за природні ресурси¹¹. Як зазначено в п. 36 Стратегії національної безпеки України, з метою захисту власних національних інтересів та зміцнення регіональної безпеки Україна розвиватиме практичну взаємодію з державами – членами НАТО у гарантуванні безпеки у Чорноморському басейні¹². Проте нині Україна не є членом НАТО, а для самостійного вирішення територіальних проблем у Чорному морі силовими засобами у неї натепер об'єктивно відсутні можливості. Крім того, з погляду міжнародного права військовий метод вирішення спірного територіального питання не може вважатися ані законним, ані остаточним, хоч і слід визнати, що історично в більшості випадків територіальні суперечки з'ясовувалися силою¹³. У зв'язку з цим необхідно нагадати, що в ст. 2 Статуту ООН відзначається, що всі члени світової спільноти повинні вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами й утримуватися від загрози силою або її застосування¹⁴.

⁸ І Дмитриченко, 'Розмежування морських просторів між прибережними державами у міжнародному морському праві: теорія і практика' (автореф дис канд юрид наук, 2003) 7.

⁹ І Дмитриченко, 'Международное морское право и разграничение морских пространств в Черном море между Украиной и Россией' в *Международное право как основа современного миропорядка: коллективная монография Liber Amicorum к 75-летию проф. В. Н. Денисова* (Мельник А и Мельник С и Короткий Т ред, Фенікс 2012) 529.

¹⁰ В Харитонов, 'Теория и практика правового обеспечения делимитации прибрежных морских пространств и их учет в деятельности Федеральной службы безопасности Российской Федерации' (дис канд юрид наук, 2005).

¹¹ С Campbell-Mohn and B Breen and J Futrel, *From Resources to Recovery. Environmental Law* (St Paul 1993) 117.

¹² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" (н 6).

¹³ В Кононенко, 'Акты международных и национальных судов по вопросам территориальной целостности государств' [2016] 4 (11) *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale* 618.

¹⁴ *Міжнародне право в документах* (Буроменський М ред, Вид Нац ун-ту внутр справ 2003) 174.

Генеральна Асамблея ООН 30 листопада 1966 р. на XXI сесії прийняла спеціальну резолюцію “Суворе дотримання заборони погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах і право народів на самовизначення”¹⁵, в якій прямо зазначено, що ‘збройний напад однієї держави на іншу або застосування сили в якійсь іншій формі, суперечить Статуту Організації Об’єднаних Націй, є порушенням міжнародного права, яке тягне за собою міжнародну відповідальність’¹⁶. В основі зобов’язання утримуватися від втручання у внутрішні справи лежить принцип державного суверенітету¹⁷. І взагалі, принцип невтручання вимагає, перш за все, поваги до того, що він захищає, тобто до принципу державного суверенітету¹⁸.

Нерідко розбіжності через морські кордони переростають у гострі міждержавні конфлікти, які виносяться на розгляд Ради Безпеки ООН. Прикладом можуть бути суперечки про розмежування континентального шельфу між Мальтою і Лівією, Грецією і Туреччиною, Україною і РФ. Переговори з приводу деяких кордонів тривають багато років. Для вирішення таких суперечок держави неодноразово зверталися до Міжнародного суду ООН. Його діяльність у процесі вирішення морських спорів регламентується положеннями двох міжнародно-правових документів: Статуту та розділу 2 частини XV Конвенції Організації Об’єднаних Націй з морського права¹⁹. Специфіка судових рішень щодо цієї категорії справ полягає у тому вплив, який вони чинять як на прогресивний розвиток конкретних принципів і норм делімітації морських просторів, так і на розвиток права делімітації як підгалузі сучасного міжнародного морського права. Вердикти Міжнародного суду ООН є обов’язковими для держав, що беруть участь у суперечці, але ця обставина не може стати на заваді для ухвалення аналогічного рішення у подібній справі²⁰. Судові прецеденти у сфері делімітації набувають особливої значущості для заповнення правових прогалів як у цій сфері, так в інших питаннях міжнародного регулювання²¹. Крім того, вони закріплюють права та обов’язки суб’єктів міжнародного права²².

¹⁵ Строгое соблюдение запрещения угрозы силой или применения силы в международных отношениях и право народов на самоопределение: резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 30 ноября 1966 года A/RES/2160 (XXI) <<https://undocs.org/ru/A/RES/2160%28XXI%29>> (дата звернення: 10.10.2020).

¹⁶ Див.: В Кононенко та Л Тимченко, ‘Територіальні суперечки – судові та силові формати вирішення’ в *Українська Революція гідності, РФ і міжнародне право* (Задорожній О ред, К.І.С. 2014) 310–27.

¹⁷ D Luban, ‘Just War and Human Rights’ in Beitz C et al (eds), *International Ethics* (Princeton University Press 1985) 199.

¹⁸ І Камінський, ‘Концепція державного суверенітету’ (2017) 16 Альманах міжнародного права 5.

¹⁹ С Кузнецов та Т Аверочкіна, *Морське право: підручник* (Фенікс 2011) 297.

²⁰ В Кононенко, ‘Захист економічних інтересів держави і фізичних осіб Міжнародним Судом ООН’ [2013] 1 (65) Економіка розвитку 60.

²¹ Див.: В Кононенко, ‘Вплив практики Міжнародного Суду ООН на формування режиму міжнародних проток’ в *Національне та міжнародне право як інструменти забезпечення державної на глобальній стабільності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, ч 2* (Центр правничих ініціатив 2011) 33–5.

²² В Кононенко, ‘Практика Європейського суду з прав людини як додаткове джерело права при тлумаченні конституційних норм’ [2012] 19 (1) Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право 180.

Оскільки практика Міжнародного суду ООН має ознаки прецедентної, про що говорять і держави, які є сторонами спору, який розглядається ним, і сам Міжнародний суд ООН, уважне вивчення його рішень в окремих категоріях справ сьогодні є обов'язковим для здійснення ефективного захисту інтересів держави в цьому міжнародному судовому органі. І. Бунік переконаний, що при здійсненні територіальної політики необхідно насамперед орієнтуватися на науку міжнародного права. Саме зневага до неї, ігнорування її досягнень (наприклад, розробок про міжнародно-правовий інститут естопель, про мовчазну згоду, про історичні титули, про рішення Міжнародного суду ООН), як показує практика, призводить до самообмеження прав держави²³.

Міжнародний суд ООН напружував велику практику вирішення територіальних спорів, але всі справи розглядалися за умови відсутності конфлікту в гарячій його стадії. Крім того, існують певні юрисдикційні обмеження, які унеможливають звернення до нього у деяких категоріях справ. Так, юрисдикція міжнародних судів має кілька параметрів, відповідно до яких виділяють такі її види: а) предметну – *ratione materiae* (пов'язану з предметом розгляду); б) просторову – *ratione loci* (пов'язану з місцем); в) часову – *ratione temporis* (пов'язану з часом); г) персональну – *ratione personae* (пов'язану з суб'єктами). Крім того, міжнародно-правова інтерпретація поняття “юрисдикція міжнародного судового органу” не обмежується питаннями меж його компетенції. Нормативний комплекс, що регламентує правові підстави юрисдикції, умови та порядок її здійснення, предметну, просторову, тимчасову і персональну її межі та інші аспекти заснування та діяльності міжнародного суду, Н. Дрьоміна називає юрисдикційним режимом цього суду (трибуналу)²⁴.

З юрисдикційною проблемою несподівано пов'язана проблема доказування своєї позиції у Міжнародному суді ООН. Але не в процесуальному форматі, а в організаційно-політичному. Звернімо увагу на формулювання п. 75 постанови від 19 квітня 2017 р. щодо прохання України про тимчасові заходи у справі “Україна проти Росії” про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Міжнародний суд ООН, зокрема, вказав, що Україна посилається на: а) напад на мирних демонстрантів у Харкові; в) бомбардування Маріуполя; с) напад у Волновасі та Краматорську; d) знищення повітряного судна Малайзійських авіаліній (борт *MH17*), які призвели до смерті і поранень великої кількості цивільних осіб. Однак Україна не представила докази,

²³ И Бунік, Международно-правовые основания регулирования Россией судоходства по Северному морскому пути (автореф дис канд юрид наук, 2007) 19.

²⁴ Н Дрьоміна, Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів (Фенікс 2006) 11.

які дали б достатньо підстав вважати, що ці елементи присутні²⁵. А тепер згадаємо рішення у справі, що стосується застосування Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (“Грузія проти Російської Федерації”) від 1 квітня 2011 р. У якому Міжнародний суд ООН зазначив:

<...> представлені Грузією докази, які відносяться до часу перед початком військових дій у Південній Осетії в ніч із 7 на 8 серпня 2008 р., не підтвердили наявності правового спору між Грузією і Російською Федерацією з питань, що підпадають під дію Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р.²⁶

Але найцікавіше не це, а позиція РФ, висловлена під час розгляду заяви Грузії про тимчасові заходи (постанова від 15 жовтня 2008 р.). Так, РФ заявила, що найбільша суперечка, яка існувала між нею і Грузією, стосувалася імовірно незаконного застосування сили РФ після 7 серпня 2008 р.²⁷. І це правда! Головна суперечка стосувалася саме застосування сили. Чому ж Грузія заявила про порушення Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, а Україна крім неї ще й Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму? А тому, що проблема доведення криється не в складності самої процедури або відсутності належних і допустимих доказів. Головна проблема у цьому випадку – у факультативній юрисдикції Міжнародного суду ООН: держава може висловити свою згоду на участь у судовому розгляді такими трьома різними способами: спеціальною угодою, статтею в договорі й односторонньою заявою. Якщо держава, не висловила свою згоду на юрисдикцію Міжнародного суду ООН жодним із зазначених способів, до неї не можна пред’явити позов. У підсумку, відшукуються будь-які можливості для цього, а тому юрисдикцію намагаються обґрунтувати на підставі договорів, які насправді практично не регулюють спірні відносини, але в яких є юрисдикційна клаузула, підписана сторонами спору. Але для чого це робиться, якщо визнання Міжнародним судом ООН юрисдикції сумнівно, а гіпотетичний результат у справі, якщо суд погодиться його розглядати, не зможе вирішити справжню проблему? Очевидно, що з метою отримання хоч якогось політичного зиску, який міг би підсилити позицію заявника в конфлікті, створення інформаційного приводу, міжнародного резонансу. Але в разі його відмови у визнанні юрисдикції

²⁵ Ukraine v. Russian Federation: Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination 19.04.2017 <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/166/19394.pdf>> (accessed: 10.10.2020).

²⁶ Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 2008–2012 годы <http://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1_add5.pdf> (дата звернення: 10.10.2020).

²⁷ Там само.

(як у справі “Грузія проти Російської Федерації”) або ухвалення у подальшому негативного або половинчастого рішення, ефект від такого судового процесу може не виправдати очікувань²⁸.

У таких ситуаціях пропонуємо подавати позов про реальне міжнародне правопорушення, використовуючи доктрину *forum prorogatum*, що передбачає можливе визнання юрисдикції Міжнародного суду ООН після звернення до нього. Швидше за все, держава, винна в порушенні норм міжнародного права, відмовиться від участі в такій справі, але можливість заявити на весь світ з офіційної трибуни ООН, яким є Міжнародний суд у Гаазі, про реальну ситуацію і винуватця її створення може надати суттєві політичні дивіденди. А цілком обґрунтована відмова держави, яку звинувачують у порушенні норм міжнародного права, від розгляду по суті проблеми залишить питання відкритим, чим можна скористатися в інформаційній боротьбі²⁹. Не забуваючи, однак, що до такої категорії, як вина держави в здійсненні міжнародного правопорушення, слід ставитися обережно³⁰.

Такий спосіб відрізняється тим, що держава може в односторонньому порядку подати заяву про порушення розгляду в Міжнародному суді ООН і без згоди держави-відповідачки. На цій стадії Суд не володіє юрисдикцією для розгляду заяви. Згідно з п. 5 ст. 38 Регламенту він надсилає заяву потенційному відповідачеві. Міжнародний суд ООН не може вчиняти будь-яких інших дій, якщо тільки держава, проти якої подано таку заяву, не дає згоди на юрисдикцію Суду для цілей зазначеної справи. Ця держава може визнати юрисдикцію Міжнародного суду ООН за допомогою прямої заяви, або за допомогою подальшої поведінки, яка передбачає згоду, наприклад, за допомогою подачі будь-яких змагальних паперів чи явки в Суд. Принцип *forum prorogatum* як особлива підстава для юрисдикції Міжнародного суду ООН закріпився у його практиці з перших років діяльності. Ще раніше цей принцип у своїй діяльності застосовувала Постійна палата міжнародного правосуддя³¹. З часу заснування Міжнародного суду ООН у 1945 р. принцип *forum prorogatum* використовувався приблизно у 10 % випадків. Але потенційний відповідач визнавав його юрисдикцію тільки двічі: у справах “Деякі питання надання взаємної допомоги у кримінальних справах (Джибути проти Франції

²⁸ В Кононенко, *Разрешение территориальных споров Международным Судом ООН: теория и практика* (Фенікс 2017) 523–4.

²⁹ Там само 524.

³⁰ Див.: В Кононенко, ‘К вопросу о наличии вины Украины в гибели малазийского Боинга 777. Анализ конвенционных норм и судебной практики’ в *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: збірник наукових статей за матеріалами II Харківських міжнародно-правничих читань, присвячених пам’яті професорів М. В. Яновського і В. С. Семенова* (Харків, 21 листопада 2016 р.), ч 1 (Право 2016) 70–5.

³¹ Sh Rosenne, *The law and practice of the International court* (2nd rev ed, Nijhoff 1985) 344. Див. також: C Waldock, ‘Forum Prorogatum or Acceptance of a Unilateral Summons to Appear before the International Court’ (1948) 2 *International Law Quarterly* 377; S Yee, ‘Forum Prorogatum and the Advisory Proceedings of the International Court’ [2001] 95 (2) *American Journal of International Law* 381–5.

2008 р.)” і “Деякі кримінально-процесуальні дії у Франції (Республіка Конго проти Франції 2010 р.)”³². Але зазначена доктрина розглядається як альтернативна підстава для встановлення юрисдикції у справі: Міжнародний суд ООН розтлумачив ст. 36 (1) свого Статуту, точніше, фразу “До відання Суду відносяться всі справи, які будуть передані йому сторонами” так, що вона дає змогу йому прийняти доктрину *forum prorogatum* як юрисдикційний принцип та адаптувати її до обставин міжнародного судового процесу, як неформальний спосіб встановлення своєї юрисдикції по суті спору³³ (тому ми також будемо називати цю доктрину принципом).

Отже, не варто розглядати звернення до Міжнародного суду ООН як важливий аргумент міжнародно-правового захисту морських просторів України в умовах агресії РФ проти України. А деякі нюанси вживання термінів “агресія” і “збройна агресія” в юридичній площині пропонуємо розглянути у справі “Україна проти Росії”, що перебуває на розгляді у Трибуналі. Як відомо, 25 листопада 2018 р. після спроби пройти через Керченську протоку в Азовське море російські силовики обстріляли і захопили три кораблі Військово-Морських сил України (далі – ВМС України): катери “Бердянськ”, “Нікополь” і буксир “Яни Капу”, які прямували з Одеси до Маріуполя. У полон потрапили 24 українці, троє з них були поранені. Федеральною службою безпеки РФ було порушено кримінальну справу про незаконний перетин кордону, вчинений організованою групою осіб (ч. 3 ст. 322 Кримінального кодексу РФ).

Недопущення розростання міжнародних територіальних суперечок у збройні конфлікти служить закріплена у Конвенції міжнародно-правова система врегулювання спорів щодо делімітації морських кордонів. Вирішення питань про морські кордони на основі принципів міжнародного права, розв’язання цих суперечок виключно мирними засобами набувають у сучасну епоху значення найважливішого чинника зміцнення миру та міжнародної безпеки, а тому особливо актуальним є питання саме мирного вирішення міжнародних суперечок.

Росія ратифікувала Конвенцію 12 березня 1997 р., Україна – 26 липня 1999 р. СРСР і, відповідно, РФ визнає юрисдикцію Трибуналу, але з застереженнями, які сформульовані таким чином:

1. Союз Радянських Соціалістичних Республік заявляє, що відповідно до ст. 287 Конвенції Організації Об’єднаних Націй з морського права він обирає арбітражний трибунал, утворений відповідно до Додатку VII, як основний засіб врегулювання суперечок щодо тлумачення або застосування Конвенції. Він обирає спеціальний арбітраж, створений відповідно

³² Кононенко (н 28) 525.

³³ S Yee, ‘Forum Prorogatum Returns to the International Court of Justice’ (2003) 16 Leiden Journal of International 703.

до додатка VIII для розгляду питань, пов'язаних із рибним промислом, захистом і збереженням морського середовища, морськими науковими дослідженнями та судноплавством, включаючи забруднення з суден і скидання. Він визнає компетенцію Міжнародного трибуналу з морського права, як це передбачено у ст. 292, у питаннях, що стосуються оперативного звільнення затриманих суден та екіпажів.

2. Союз Радянських Соціалістичних Республік заявляє, що, відповідно до ст. 298 Конвенції, він не приймає обов'язкових процедур, що передбачають обов'язкові рішення для розгляду суперечок, пов'язаних із делімітацією морських кордонів, суперечок щодо військової діяльності або суперечок щодо яких Рада Безпеки ООН виконує функції, покладені на неї Статутом ООН.

Після ратифікації: Російська Федерація заявляє, що відповідно до ст. 298 Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права вона не приймає процедур, передбачених розділом 2 частини XV Конвенції, що передбачають обов'язкові рішення щодо спорів, що стосуються тлумачення або застосування статей 15, 74 та 83 Конвенції, що стосуються делімітацій морських кордонів або тих, що стосуються історичних заток чи титулів; суперечки щодо військової діяльності, включаючи військову діяльність урядовими суднами та літаками, та суперечки щодо правоохоронної діяльності щодо здійснення суверенних прав або юрисдикції; та суперечки, щодо яких Рада Безпеки ООН виконує функції, покладені на неї Статутом Організації Об'єднаних Націй³⁴.

Як бачимо, РФ зробила застереження щодо юрисдикції Трибуналу про суперечки, які стосуються військової діяльності, включаючи військову діяльність урядовими суднами та літаками. Але Трибунал все ж постановив, що справа стосовно українських моряків не є "суперечками щодо військової діяльності", як це передбачено ст. 298 (1) (b). Це важливе рішення, враховуючи відсутність чіткого визначення поняття "військова діяльність", яке дає змогу державам-учасникам звільнитися від процедури примусового врегулювання суперечок згідно з Конвенцією. І це перший випадок, коли Трибунал висловив своє тлумачення щодо першої частини ст. 298 (1) (b) (тоді як друга частина була розглянута в наказі про тимчасові заходи у справі "Arctic Sunrise", п. 45), і арбітражна справа щодо Південно-Китайського моря 2016 р., розглянута Арбітражним трибуналом, залишається єдиним прецедентом, коли сторони установа із врегулювання суперечок здійснювала своє тлумачення тексту Конвенції³⁵.

³⁴ United Nations Convention on the Law of the Sea. Montego Bay, 10 December 1982 <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=en#EndDec> (accessed: 10.10.2020).

³⁵ Y Ishii, "The Distinction Between Military and Law Enforcement Activities: Comments on Case Concerning the Detention of Three Ukrainian Naval Vessels" (Ukraine v. Russian Federation), Provisional Measures Order. May 31, 2019 <<https://www.ejiltalk.org/the-distinction-between-military-and-law-enforcement-activities>>

У межах аналізу юрисдикції Трибунал ухилився від вирішення питання про наявність збройного конфлікту між двома державами, як це випливає із застосування ст. 2 Женевських конвенцій 1949 р. Натомість у наказі про звільнення членів екіпажів затриманих військових кораблів України (далі – Наказ) Трибунал визнав, що Україна та РФ взаємодіють у мирний час, що є, на думку Дж. Краскі, сумнівним припущенням³⁶. Роблячи це, Трибунал підтверджує важливі права, що будуть вітатися морськими державами: суверенний імунітет військових кораблів та інших урядових суден і мирне право на свободу судноплавства українських військових суден. Але дійшовши такого висновку, Трибунал зменшив виняток із військової діяльності. Відступаючи від більш широкого розуміння військової діяльності, очевидного в арбітражі “Філіппіни проти Китаю” 2016 р. Трибунал встановив, що протистояння з приводу мирного проходу було скоріше навігаційним питанням, аніж питанням військової діяльності, оскільки мирний прохід – це право, яким користуються всі кораблі. Він також визначив, що тимчасове призупинення РФ мирного проходу для зупинки транзиту українських військових кораблів є правоохоронною, а не військовою діяльністю. І саме ці фактори змусили Трибунал дійти висновку, що дії РФ були в контексті правоохоронної операції, а не військової операції³⁷.

Трибунал дійшов висновку, що визначення військової діяльності не може здійснюватися лише на підставі того, чи були задіяні морські чи правоохоронні судна, оскільки ролі та місії цих двох типів суден “стали значно розмитими”. Він зазначив, що сьогодні нерідкість, коли держави використовують два типи суден спільно для виконання різноманітних морських завдань (п. 64 Наказу). Також Трибунал не бажав проводити різницю між правоохоронною та військовою діяльністю, заснованою виключно на тому, як сторони суб’єктивно характеризували суперечку (п. 65 Наказу). Натомість було запропоновано провести розмежування на основі об’єктивної оцінки характеру діяльності (п. 66 Наказу)³⁸.

У зв’язку з цим Трибунал визначив три обставини особливо важливими. Перші дві стосуються режиму судноплавства та російського законодавства про прибережну державу, що застосовується у Керченській протоці, а третя зосереджена на використанні РФ сили для захисту своїх інтересів. По-перше, Трибунал встановив, що право українських кораблів на транзит через Керченську протоку є навігаційним питан-

comments-on-case-concerning-the-detention-of-three-ukrainian-naval-vessels-ukraine-v-russian-federation-provisional-measures-order/> (accessed: 10.10.2020).

³⁶ J Kraska, ‘Did ITLOS Just Kill the Military Activities Exemption in Article 298?’ <<https://www.ejiltalk.org/did-itlos-just-kill-the-military-activities-exemption-in-article-298/>> (accessed: 10.10.2020).

³⁷ Ibid.

³⁸ Case concerning the detention of three Ukrainian naval vessels (Ukraine v. Russian Federation). Order 2019/2 of 25 May 2019 <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_26/C26_Order_25.05.pdf> (accessed: 10.10.2020).

ням за режиму мирного проходу, а не військовою діяльністю, оскільки мирний прохід – це право, яким користуються всі кораблі (п. 68 Наказу). По-друге, визначив, що РФ діяла з метою забезпечення виконання своїх навігаційних правил 2015 р. і тимчасового призупинення права мирного проходу як правоохоронних заходів, зазначивши: конкретна причина інциденту, який стався 25 листопада 2018 р., у тому, що РФ відмовила у проходженні військово-морським суднам України через Керченську протоку з двох причин: невиконання українськими морськими суднами вимог “відповідних процедур із Правил 2015 р.” і тимчасове зупинення права на мирний прохід для військово-морських суден через “проблеми безпеки після недавнього шторму”³⁹. Безперечно, що командир “Бердянську” повідомив про намір морських суден продовжувати рух, посилаючись на право на свободу судноплавства відповідно до Договору між Російською Федерацією та Україною від 2003 р. Під час руху українських морських суден вони були фізично заблоковані Російською береговою охороною (п. 71 Наказу). По-третє, Трибунал дійшов висновку, що застосування РФ сили проти українських кораблів розглядалося в контексті правоохоронної, а не військової операції (пункти 73–74 Наказу). Подальший арешт і затримання українських кораблів та кримінальне провадження проти українських моряків посилили думку, що РФ здійснювала правоохоронні, а не військові дії (пункти 75–76 Наказу). Українські кораблі були захоплені після того, як не послушалися наказу залишити територію та нехтували наказом РФ про тимчасове закриття територіального моря. Українських моряків заарештували за ст. 91 Кримінально-процесуального кодексу РФ за злочин через незаконний перетин державного кордону, що обтяжується відповідно до ч. 3 ст. 322 Кримінального кодексу РФ. Службовці утримувалися під вартою за розпорядженням Керченського міського суду та Київського районного суду міста Сімферополя 27–28 листопада 2018 р., а тому Трибунал може заявити про юрисдикцію у справі⁴⁰.

Україна характеризує цей інцидент як російську агресію. І хоча РФ відмовилася брати участь у провадженні, вона виклала аргументи проти юрисдикції Трибуналу. У меморандумі від 7 травня 2019 р. РФ перелічила численні приклади, коли Україна характеризувала інцидент у Керченській протоці як військову діяльність. Наприклад, виступаючи перед Радою Безпеки ООН 26 листопада 2018 р., Україна заявила, що російським військовим кораблям було наказано “атакувати” українські судна. Україна назвала російську поведінку “актом агресії” і цитувала п. d

³⁹ Case concerning the detention of three Ukrainian naval vessels (Ukraine v. Russian Federation). Order 2019/2 of 25 May 2019 (n 38).

⁴⁰ Ibid.

ст. 3 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX)⁴¹, оскільки інцидент передбачав ‘напад збройних сил держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські та повітряні флоти іншої держави’⁴².

Крім того, Генеральний прокурор України Ю. Луценко зазначив:

Військова прокуратура Південного регіону та частина прокуратури зони ООС [Операція об’єднаних сил] підняті по тривозі. Спільно з СБУ [Служба безпеки України] здійснено реєстрацію та проводяться невідкладні слідчі дії щодо акту ведення агресивної війни Російською Федерацією (ст. 437 ККУ [Кримінальний кодекс України]). Здійснений прикордонним кораблем РФ таран рейдового буксиру “Яни Капу” та захоплення катерів ВМС України підпадає під ознаки акту агресії відповідно до визначення наведеного в пункті d) статті 3 Резолюції № 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, а саме: акт агресії – це, зокрема, напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські та повітряні флоти іншої держави⁴³.

Голова Верховної Ради України на позачерговому пленарному засіданні зазначив: ‘Напад на наші кораблі – це пряма, неприхована військова агресія проти України’⁴⁴.

У Зверненні Верховної Ради України у зв’язку з актом агресії РФ проти України Президенту Європейського Парламенту А. Таяні говориться: ‘<...> такі дії російського агресора – це порушення норм Статуту ООН, Конвенції ООН з морського права. Весь світ побачив докази російської військової агресії <...>’⁴⁵.

Подібним чином заява України перед Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) характеризує російські дії як “бойові дії” та “акт збройної агресії”. Україна закликала російську владу поводитися з полоненими моряками так, як передбачено Третьою Женевською конвенцією. Україна перед Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ, справа від 7 січня 2019 р. № 55855/18) посилається на російські бойові вертольоти та літаки, що ініціюють лазерне націлювання своїх

⁴¹ Определение агрессии. Утверждено резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 г. <https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml> (дата звернення: 10.10.2020).

⁴² Case concerning the detention of three Ukrainian naval vessels (Ukraine v. Russian Federation), Provisional Measures. Memorandum of the Russian Federation of 7 May 2019 <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_26/Memorandum.pdf> (accessed: 10.10.2020).

⁴³ ‘Порошенко збирає Восний кабінет через ситуацію в Керченській протоці’ <<https://www.5.ua/polityka/poroshenko-zbyraie-voiennyi-kabinet-cherez-sytuatsiu-v-kerchenskii-prototsi-181834.html>> (дата звернення: 10.10.2020).

⁴⁴ Стенограма позачергового пленарного засідання Верховної Ради України. 26 листопада 2018 року <<https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/6966.html>> (дата звернення: 10.10.2020).

⁴⁵ ‘Голова Верховної Ради України Андрій Парубій передав Звернення Верховної Ради України у зв’язку з актом агресії Російської Федерації проти України Президенту Європарламенту Антоніо Таяні’ (Прес-служба Апарату Верховної Ради України, 27.11.2018) <<https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/165025.html>> (дата звернення: 10.10.2020).

кораблів, глушення російськими військовими українського військового зв'язку, а також використання РФ військово-морської зброї⁴⁶.

Як бачимо, Україна, формально заявивши претензії до РФ у Трибуналі, фактично намагалася вивести її з-під його юрисдикції за допомогою застереження Росії відповідно до ст. 298 Конвенції (про невизнання юрисдикції Трибуналу у справах про суперечки щодо військової діяльності, включаючи військову діяльність урядовими суднами та літаками). Можливо, саме тому здійснювалося таке безпрецедентне затягування представниками України подання заяви до Трибуналу: затримання моряків відбулося 25 листопада 2018 р. і тільки 16 квітня 2019 р. Україна подала Запит на припис тимчасових заходів. Тобто майже п'ять місяців (без 10 днів) знадобилося для написання не дуже складного процесуального документа на 21-му аркуші (із яких 11 – перші сторінки, зміст, адреса Міністерства закордонних справ України, підписи, список затриманих моряків та перелік додатків і посилань)⁴⁷. Нагадаємо, що 23 роки тому, у першій справі, що розглядав Трибунал стосовно судна “Сайга” (“Saiga”), коли ще була відсутня будь-яка практика, Республіка Сент-Вінсент і Гренадіни змогла за 14 днів скласти заяву і за 16 днів із моменту затримання вже подати її в канцелярію Трибуналу. 28 жовтня 1997 р. відбулося затримання судна “Сайга”; 11 листопада 1997 р. представником Республіки вже була підписана заява⁴⁸.

За запитом України рішення про тимчасові заходи винесено 25 травня 2019 р., тобто через 33 дні після подачі заяви, але через 6 місяців (!) після затримання, що Республіка Сент-Вінсент і Гренадіни спромоглася отримати аналогічне рішення через 37 днів після затримання екіпажу.

Тож ключовим питанням було те, чи є російська операція “військовою діяльністю” і, як наслідок, чи повинна вона бути звільнена від юрисдикції відповідно до російського застереження згідно зі ст. 298 Конвенції. Трибунал визначив, що російські операції не були військовою діяльністю.

Дж. Краска вважає, що Наказ Трибуналу – це намагання змусити Росію відповісти за свою агресію проти України, що є похвальною метою. Але, роблячи це, він запровадив обхід застереження щодо звільнення від юрисдикції військової діяльності, спричинивши непередбачувані наслідки для держав, які скористалися своїм правом відповідно до ст. 298 Конвенції щодо застережень про звільнення військової діяльності від

⁴⁶ Case concerning the detention of three Ukrainian naval vessels (Ukraine v. Russian Federation), Provisional Measures. Memorandum of the Russian Federation of 7 May 2019 (n 42).

⁴⁷ Case concerning the detention of three Ukrainian naval vessels (Ukraine v. Russian Federation), Provisional Measures: Request of Ukraine for the prescription of provisional measures under article 290, paragraph 5, of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 16 April 2019 <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_26/01_Request_of_Ukraine_for_Provisional_Measures.pdf> (accessed: 10.10.2020).

⁴⁸ The M/V “SAIGA” Case (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea): Application submitted by Saint Vincent and the Grenadines <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_1/application_without_annexes__svg_131197_eng.pdf> (accessed: 10.10.2020).

юрисдикції Трибуналу. Із цього випливають сумніви, наскільки Наказ є корисним прецедентом для майбутніх справ: тепер цим державам залишається розглянути вплив рішення на провадження за частиною XV. Далі дослідник пише:

На жаль, перевищуючи свою юрисдикцію щодо стримування Росії, Трибунал може фактично зробити держави, які оголосили військове звільнення згідно зі ст. 298, менш схильними до виконання своїх зобов'язань щодо участі у процедурах врегулювання суперечок у частині XV⁴⁹.

На думку Ю. Иши, Трибунал наважився ігнорувати будь-який ширший контекст суперечки, незважаючи на характеристику Україною цього інциденту як “нападу”, “акту агресії” та “незаконного застосування сили”⁵⁰.

Отже, треба визнати, що проміжне рішення Трибуналу містить суттєву політичну складову, яка не є сталою категорією і може змінюватися з огляду на політичну кон'юнктуру. А з урахуванням позиції представників України, необхідний подальший аналіз стану процесуальної реалізації гарантій безпеки держави та захисту її інтересів, визначення шляхів мінімізації негативних наслідків неналежного представництва держави в міжнародних судових інстанціях.

Висновки. Практика Міжнародного суду ООН має ознаки прецедентної, а тому уважне вивчення його рішень в окремих категоріях справ сьогодні є обов'язковим для здійснення ефективного захисту інтересів держави в цьому міжнародному судовому органі.

Звернення до Міжнародного суду ООН з метою міжнародно-правового захисту морських просторів України в умовах агресії РФ проти України не є ефективним, оскільки існують певні юрисдикційні обмеження, які унеможливають звернення до нього щодо деяких категорій справ. У таких випадках пропонується подавати позов щодо конкретного міжнародного правопорушення, використовуючи принцип *forum prorogatum*, який передбачає можливе визнання юрисдикції Міжнародного суду ООН після звернення до нього.

Офіційне вживання термінів “агресія”, “збройна агресія” в юридичній площині може вивести РФ із-під юрисдикції Трибуналу ООН з морського права за допомогою застереження останньої відповідно до ст. 298 Конвенції ООН з морського права щодо юрисдикції Трибуналу про суперечки щодо військової діяльності, включаючи військову діяльність урядовими суднами та літаками.

⁴⁹ Kraska (n 36).

⁵⁰ Ishii (n 35).

Трибунал ухвалив Наказ про звільнення членів екіпажів затриманих військових кораблів України всупереч її позиції про саме військову діяльність РФ. Трибунал встановив, що протистояння з приводу мирного проходу було скоріше навігаційним питанням, аніж питанням військової діяльності, а тимчасове припинення Росією мирного проходу для зупинки транзиту українських військових кораблів є правоохоронною, а не військовою діяльністю.

Проміжне рішення Трибуналу містить суттєву політичну складову, яка не є сталою категорією і може змінюватися з огляду на політичну кон'юнктуру. А з урахуванням позиції представників України, необхідний подальший аналіз стану процесуальної реалізації гарантій безпеки держави та захисту її інтересів, визначення шляхів мінімізації негативних наслідків неналежного представництва держави в міжнародних судових інстанціях.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Campbell-Mohn C and Breen B and Futrel J, *From Resources to Recovery. Environmental Law* (1993) (in English).
2. Rosenne S, *The law and practice of the International Court* (1985) (in English).
3. Dromina N, *Yurysdyktsiia mizhnarodnykh kryminalnykh sudiv i trybunaliv* (2006) (in Ukrainian).
4. Kononenko V, *Razreshenie territorial'nyh sporov Mezhdunarodnym Sudom OON: teoriia i praktika* (2017) (in Russian).
5. Kuznetsov S ta Averochkina T, *Morske pravo* (2011) (in Ukrainian).

Edited books

6. Luban D, 'Just War and Human Rights' in Beitz C et al (eds), *International Ethics* (1985) (in English).
7. Dmitrichenko I, 'Mezhdunarodnoe morskoe pravo i razgranichenie morskikh prostranstv v Chernom more mezhdU Ukrainoj i Rossiej' v Mel'nik A i Mel'nik S i Korotkiy T (red), *Mezhdunarodnoe pravo kak osnova sovremennogo miroporjadka* (2012) (in Russian).
8. Kononenko V ta Tymchenko L, 'Terytorialni superechky – sudovi ta sylovi formaty vyrishennia' v Zadorozhnyi O (red), *Ukrainska Revoliutsiia hidnosti, RF i mizhnarodne pravo* (2014) (in Ukrainian).
9. *Mizhnarodne pravo v dokumentakh* (Buromenskiy M red, Vyd Nats un-tu vnutr sprav 2003) (in Ukrainian).

Journal articles

10. Waldock C, 'Forum Prorogatum or Acceptance of a Unilateral Summons to Appear before the International Court' (1948) 2 *International Law Quarterly* 377–91 (in English).
11. Yee S, 'Forum Prorogatum and the Advisory Proceedings of the International Court' [2001] 95 (2) *American Journal of International Law* 381–5 (in English).

12. Yee S, 'Forum Prorogatum Returns to the International Court of Justice' (2003) 16 *Leiden Journal of International Law* 703 (in English).
13. Bezzub I, 'Onovlennia morskoi polityky Ukrainy' [2019] 1 (166) *Hromadska dumka pro pravotvorennia* 3–9 (in Ukrainian).
14. Kaminskyi I, 'Kontsepsiia derzhavnogo suverenitetu' (2017) 16 *Almanakh mezhdunarodnoho prava* 3–10 (in Ukrainian).
15. Kononenko V, 'Akty mezhdunarodnyh i nacional'nyh sudov po voprosam territorial'noj celostnosti gosudarstv' [2016] 4 (11) *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale* 617–24 (in Russian).
16. Kononenko V, 'Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny yak dodatkovye dzherelo prava pry tumachenni konstytutsiinykh norm' [2012] 19 (1) *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo* 178–81 (in Ukrainian).
17. Kononenko V, 'Zakhyst ekonomichnykh interesiv derzhavy i fizychnykh osib Mizhnarodnym Sudom OON' [2013] 1 (65) *Ekonomika rozvytku* 60 (in Ukrainian).

Theses

18. Bunik I, 'Mezhdunarodno-pravovye osnovaniya regulirovaniya Rossiej sudohodstva po Severnomu morskomu puti' (avtoref dis kand jurid nauk, 2007) (in Russian).
19. Dmytrychenko I, 'Rozmezhuvannia morskyykh prostoriv mizh pryberezhnyimi derzhavami u mizhnarodnomu morskomu pravi: teoriia i praktyka' (avtoref dys kand yuryd nauk, 2003) (in Ukrainian).
20. Haritonov V, 'Teoriya i praktika pravovogo obespecheniya delimitatsii pribrezhnykh morskikh prostranstv i ih uchet v dejatel'nosti Federal'noj sluzhby bezopasnosti Rossijskoj Federatsii' (dis kand jurid nauk, 2005) (in Russian).

Conference papers

21. Kononenko V, 'Vplyv praktyky Mizhnarodnoho Sudu OON na formuvannia rezhymu mizhnarodnykh protok' v *Natsionalne ta mizhnarodne pravo yak instrumenty zabezpechennia derzhavnoi ta hlobalnoi stabilnosti: mater. Vseukrainskoi nauk.-prakt. konferentsii: u 2-kh chastynakh, ch 2* (Tsentri pravnychykh initsiatyv 2011) 297–313 (in Ukrainian).
22. Kononenko V, 'K voprosu o nalichii viny Ukrainy v gibeli malazijskogo Boinga 777. Analiz konvencionnykh norm i sudebnoj praktiki' v *Aktualni problemy suchasnoho mizhnarodnoho prava: zb. nauk. statei za materialamy II Kharkiv. mizhnarod.-prav. chytn, prysviach. pamiati prof. M. V. Yanovskoho i V. S. Semenova, ch 1* (Pravo 2016) 70–5 (in Russian).

Websites

23. Ishii Y, 'The Distinction Between Military and Law Enforcement Activities: Comments on Case Concerning the Detention of Three Ukrainian Naval Vessels' (Ukraine v. Russian Federation), *Provisional Measures Order*. May 31, 2019 <<https://www.ejiltalk.org/the-distinction-between-military-and-law-enforcement-activities-comments-on-case-concerning-the-detention-of-three-ukrainian-naval-vessels-ukraine-v-russian-federation-provisional-measures-order/>> (accessed: 10.10.2020) (in English).
24. Kraska J, 'Did ITLOS Just Kill the Military Activities Exemption in Article 298?' <<https://www.ejiltalk.org/did-itlos-just-kill-the-military-activities-exemption-in-article-298/>> (accessed: 10.10.2020) (in English).
25. 'Holova Verkhovnoi Rady Ukrainy Andrii Parubii peredav Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy u zv'iazku z aktom ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy Prezydentu Yevroparlamentu Antonio Taiani' <<https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/165025.html>> (accessed: 10.10.2020) (in Ukrainian).

26. 'Poroshenko zbyraie Voiennyi kabinet cherez sytuatsiiu v Kerchenskii prototsi' <<https://www.5.ua/polityka/poroshenko-zbyraie-voienyi-kabinet-cherez-sytuatsiiu-v-kerchenskii-prototsi-181834.html>> (accessed: 10.10.2020) (in Ukrainian).

Leonid Tymchenko
Valerii Kononenko

INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF THE SEA SPACES
OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN AGGRESSION
AGAINST UKRAINE

ABSTRACT. Recourse to international law to resolve an international dispute is the only possible way to resolve international clashes. Peaceful settlement is a key component of security, the formation of a system of international relations based on the exclusion of the use of force, mutual understanding, cooperation and trust between the subjects of international law. But how effective are such tools when mutual understanding and trust are no longer there and, on the contrary, dialogue takes place from a position of strength?

The task of the article is to analyse the mechanisms of international legal protection of maritime spaces, their effectiveness and problems of application to protect the maritime spaces of Ukraine in the context of the Russian aggression against Ukraine.

Filing a lawsuit within the International Court of Justice for the international legal protection of Ukraine's maritime space in the context of the Russian aggression against Ukraine is not effective, as there are certain jurisdictional restrictions that prevent recourse to the Court in certain categories of cases. Therefore, states resort to some trick, trying to justify the jurisdiction of the Court on the basis of international instruments that indirectly regulate disputed legal relations, but have an arbitration clause. In such cases, there is a risk of loss, and therefore in such cases it is proposed to file a lawsuit against a specific international offense, using the principle of forum prorogatum, which provides for the possible recognition of the jurisdiction of the UN Court upon recourse.

The official use of the terms "aggression", "armed aggression" in the legal field may remove the Russian Federation from the jurisdiction of the UN International Tribunal for the Law of the Sea by reserving the latter in accordance with Art. 298 of the UN Convention on the Law of the Sea (on disputes concerning military activities, including military activities by government vessels and aircraft).

Although Russia made a reservation regarding the Tribunal's jurisdiction over disputes concerning military activities, the Tribunal ruled that the case of detained Ukrainian sailors was not a dispute over military activities as provided for in Article 298 (1) (b). This is an important decision, given the lack of a clear definition of "military activity", which allows member states to be exempted from the procedure of compulsory settlement of disputes under the 1982 Convention.

The Tribunal issued an Order to release the crew members of detained Ukrainian warships, contrary to its position on Russia's military activities, which it sought to remove from the Tribunal's jurisdiction. Thus, the Tribunal found that the confrontation over the peaceful passage was a navigational issue rather than a matter of military activity,

and Russia's temporary cessation of the peaceful passage to stop the transit of Ukrainian warships is a law enforcement rather than a military activity.

The Tribunal's interim decision contains a significant political component that is not a fixed category and may vary according to the political situation.

Taking into account the position of the representatives of Ukraine, it is necessary to analyze the condition of procedural implementation of state security guarantees and protect its interests, identify ways to minimize the negative consequences of improper representation of the state in international courts.

KEYWORDS: military activity; jurisdiction; UN International Tribunal for the Law of the Sea; delimitation; continental shelf; forum prorogatum.

Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Сєвєродонецьк, 2020. 121 с.

У роботі досліджуються кримінально-правові аспекти колабораціонізму як суспільно-політичного явища в сучасній Україні. Розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, працівників правозастосовних органів, а також усіх, хто цікавиться проблемами кримінального права.

ПРАВО УКРАЇНИ • 2020 • № 12 • 22-41